

KAPITEL 11 / CHAPTER 11¹²**DIPLOMATIC STAFF TRAINING IN THE SLOVAK REPUBLIC:
EXPERIENCE OF COMENIUS UNIVERSITY IN BRATISLAVA AND
MATEJ BEL UNIVERSITY IN BANSKA BYSTRICA (1991-2004)**

*ПІДГОТОВКА ДИПЛОМАТИЧНИХ КАДРІВ У СЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ: ДОСВІД УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ Я. А. КОМЕНСЬКОГО В БРАТИСЛАВІ ТА УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ МАТЕЯ БЕЛА В БАНСЬКІЙ
БИСТРИЦІ (1991-2004)*

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-08-03-030**Вступ**

На становлення та розвиток дипломатичної освіти Словацької Республіки (СР), як і всіх держав-учасниць Вишеградської четвірки, впливала низка чинників (більш докладно про це йдеться в наших окремих публікаціях [2; 11]). Особливо складними ці процеси відбувалися в СР, оскільки тут потрібно брати до уваги особливості її історичного розвитку. СР офіційно заявила про себе світові лише 1 січня 1993 р., тому цей факт істотно вплинув на розбудову дипломатичної служби та дипломатичної освіти. Формування державних структур відбувалося паралельно зі створенням дипломатичної служби та національної системи підготовки дипломатичних кадрів [12]. Згідно із законом «Про поділ Чеської і Словацької Федеративної Республіки», ухваленим Федеральним Зборами 25 листопада 1992 р. безпосередньо перед його розпуском цього органу, 31 грудня 1992 р. ЧСФР як держава припинила своє існування, а всі її повноваження перейшли до Чеської Республіки та Словацької Республіки як суверенних держав. Це «оксамитове розлучення» відбулося абсолютно добровільно, без будь-якого насилля з боку обидвох сторін, згідно із досягнутими домовленостями [12; 15].

11.1. Підготовка дипломатичних кадрів як умова успішного розвитку СР як держави

Перед молодого словацькою дипломатичною системою стояло завдання – забезпечити фаховими кадрами своє представництво в міжнародному співтоваристві, оскільки вже 1 січня 1993 р. СР стала членом ОБСЄ, 19 січня 1993 р. – членом ООН, 9 лютого – членом ЮНЕСКО, 12 квітня 1993 р. – членом Міжпарламентської асамблеї Європи, 30 червня 1993 р. – членом Ради

¹² *Authors: Savchuk A. B.*

Європи [12]. Позаяк між ЧР і СР як правонаступників колишньої ЧСФР не виникало істотних конфліктних ситуацій у зв'язку з таким форматом «оксамитового розлучення», обидві суверенні держави спрямували свої зусилля на розв'язання комплексу зовнішньополітичних та численних внутрішньополітичних проблем (ідеться насамперед про створення необхідних інституцій, їх кадрове забезпечення тощо).

На процес розбудови дипломатичної освіти у СР вплинув і той факт, що, на відміну від ЧР, у столиці якої були концентровані всі центральні державні органи, структури, зокрема й навчальні заклади, які готували дипломатичних працівників, у СР відчувалася істотна нестача і відомств, і необхідних кадрів [1; 10]. Щодо матеріального забезпечення дипломатичних установ, то ситуація почала вирівнюватися внаслідок поділу майна ЧСФР як федеративної держави між ЧР і СР: уже 1 січня 1993 року СР змогла відкрити свої дипломатичні представництва в 53 державах світу, а також 4 постійні місії при міжнародних організаціях [3]. Щодо кадрового забезпечення дипломатичних установ, відповідних відомств, представництв у міжнародних організаціях тощо, ситуація була доволі драматичною. Після поділу ЧСФР її мешканці мали право вільно вибирати громадянство. Зрозуміло, що працівники МЗС ЧСФР мали право такого вибору: або працювати в МЗС ЧР, або перейти на службу до МЗС СР. Як засвідчують джерела [1; 3; 8; 10; 12; 13], більшість чехів та словаків, які тривалий час пропрацювали в Празі, вибір зробили на користь чеського МЗС, унаслідок чого СР втратила вже на старті дипломатичних працівників. Це негативно вплинуло на розвиток дипломатичної системи у СР та позначилося на характері системи підготовки дипломатичних кадрів. До прикладу, з одного боку, відсутність високоосвічених, з іншого боку, досвідчених дипломатів, окрім іншого, призвела до гальмування процесу кадрового забезпечення як загалом зовнішньополітичного відомства (МЗС СР), так і відповідних чиновників усіх рівнів. Отже, це стало однією з найсерйозніших проблем розвитку дипломатичної служби та актуалізувало питання дипломатичної освіти в СР. Прикладом може слугувати той факт, що впродовж 1993–2004 рр. на посаді очільника МЗС змінилося шестеро осіб [10].

Особливістю розвитку дипломатичної служби СР стало й те, що великий відсоток працівників МЗС Словаччини – молоді фахівці, які не мали досвіду дипломатичної роботи. Це було закономірним явищем, зумовленим тим, що в соціалістичній ЧСФР не було жодного вищого навчального закладу, який готував би фахівців-міжнародників. Ряди дипломатичних кадрів зазвичай поповнювали юристи, економісти, історики, філологи-поліглоти. Мало хто із

числа дипломатичних працівників здобув спеціальну освіту. Отже, особливістю підготовки дипломатичних кадрів у СР стало те, що тут не було жодних вітчизняних традицій дипломатичної освіти.

11.2. Становлення і розвиток дипломатичної освіти в СР крізь призму діяльності Університету імені Я. А. Коменського в Братиславі та Університету імені Матея Бела в Банській Бистриці

1 липня 1990 р. було ухвалено Закон № 172/1990 про університети, який уніс істотні зміни до правового регулювання статусу Університету імені Я. А. Коменського в Братиславі та його факультетів. Він, зокрема, закріпив за університетами новий статус та їхню правосуб'єктність, засновану на безумовних академічних правах і свободах. Закон визначив університети як вищі освітні, наукові та культурні установи, що гарантують свободу наукових досліджень та публікацію їх результатів, право читати лекції та навчатися, а також право обирати свої власні академічні органи та вільно змінювати та доповнювати їхні структури. У період 1990 – 1991 рр. було переглянуто та доповнено всю структуру органів факультету, створено передумови для виникнення на юридичному факультеті нової профільної навчальної кафедри. 1991 р. Мілан Княжко, тодішній міністр міжнародних відносин, ухвалив рішення, яке вплинуло на майбутню якість і характер нової словацької дипломатії, розвиток дипломатичної освіти. За рішенням тодішнього декана юридичного факультету Пітера Блахо та схваленням цього рішення Академічним сенатом, 19 червня 1991 року на юридичному факультеті Університету імені Я. А. Коменського в Братиславі було створено Інститут міжнародних відносин, що став новим науково-педагогічним відділенням [3; 4; 6; 8; 13]. Він відкрив нові можливості післядипломної освіти та підготовки фахівців для дипломатичної сфери та міжнародного права. Його навчальна програма була заснована на апробованих та перевірених міжнародних моделях, реалізованих дипломатичними академіями демократичних європейських держав. До закладу приймали випускників університетів з відмінними знанням англійської мови, з тим щоб студенти змогли відразу ж відвідувати лекції, які читали англомовні лектори, з достатнім рівнем володінням іншою іноземною мовою (німецькою, французькою, іспанською чи російською) та загальними знаннями про міжнародні відносини. Навчання тривало чотири семестри і завершувалося складанням державного іспиту та захистом дисертації. Студенти

Інституту користувалися всіма пільгами, які надаються аспірантам університетів, а також могли отримувати стипендії [5].

Розвиток дипломатичної освіти в СР пов'язаний з іменем Кароля Рибарика, адже винятково завдяки його зусиллям було створено такий новітній навчальний заклад, який тоді вважався сміливим експериментом. Уперше в історії СР у розвитку університетської освіти було зреалізовано проєкт освіти впродовж життя. Тодішній 72-річний доцент Кароль Рибарик, кандидат наук, старійшина «словацької юридичної спільноти», визначний політик, науковець, видатний правник, дипломат, який здобув юридичну освіту в Університеті Коменського (1937–1942) та в Консульській академії у Відні (1939–1940), згодом працював у Міністерстві закордонних справ у Празі, у посольствах у Загребі, Софії, Берліні (невдовзі йому довелося припинити свою дипломатичну службу з політичних причин, змінити кілька місць праці, доки, урешті, зміг розпочати працювати на юридичному факультеті Університету імені Я. А. Коменського у 1968 р.), був незмінним авторитетом у словацькому політикумі, громадському житті держави, науково-культурному просторі, працюючи на кафедрі цивільного права, став відомим експертом у галузі авторського права та права інтелектуальної власності, визнаним як на національному, так і на міжнародному рівні [4; 6; 7; 8; 13]. Щойно К. Рибарикові дали хоча б невелику можливість знову зосередитись на сфері міжнародних відносин, він підготував концепцію інституту, орієнтованого на навчання молодих дипломатів, а згодом став очільником новітньої модерної європейської науково-освітньої інституції, яка за того часу змогла розв'язати нагальну проблему, що постала перед створеною молодією словацькою державою – створити національну дипломатичну службу, підготувати дипломатичні кадри.

Завдяки своєму авторитетові на міжнародній арені, професійному досвіду, знанням, К. Рибарикові вдалося за стислий термін налагодити тісні стосунки з Дипломатичною академією у Відні та Болонським університетом, які посилили кадровий потенціал новоствореного Інституту та запропонували зовнішніх лекторів, забезпечили перші короткострокові візити за кордон для словацьких студентів. Ад'юнкт-професор К. Рибарик доклав усіх зусиль, щоб очолюваний ним Інститут розвивався за міжнародними моделями підготовки дипломатичних кадрів. За заслуги в міжнародній політиці, розвитку словацької дипломатії К. Рибарик нагороджений найвищими державними нагородами [13]. Утім, найбільшим неформальним визнанням його роботи, безумовно, є той факт, що ціле покоління, що вплинуло на початок становлення словацької дипломатії, може гордо називатися «поколінням Рибарика». Власне, воно

розбудовувало словацьку дипломатичну службу. Фаховий дипломат, політик, правник, він усвідомлював, яке значення на розвиток дипломатичної освіти мають постаті її визначних представників, їхній професійний довід, тому ще на початку заснування Інституту прагнув залучити до навчального процесу низку авторитетних професорів та інших відомих особистостей, таких як професор Петер Фішер та професор Герхард Хафнер із Дипломатичної академії у Відні, професор Отто Кунц та професор Олександр Орт із Праги, посол Юрай Кралик, а також Максиміліан Паммер, перший посол Австрії у Словацькій Республіці. Велику допомогу та підтримку в організації та функціонуванні Інституту, забезпеченні організаційно-методичних умов реалізації навчальної програми підготовки фахівців надавала д-р Жельміра Зеленакова [4; 5; 6; 7; 8; 9].

Зазначимо, що особливістю першого набору студентів стало те, що з-поміж абітурієнтів більшість була випускниками економічних, технічних та природничих спеціальностей, а випускники юридичних факультетів та факультетів філософії становили меншість. Щоб розв'язати нагальну й гостру проблему кадрового голоду в дипломатичній службі СР, від якої залежало становлення Словаччини як незалежної суверенної держави, Міністр міжнародних відносин дозволив цим першим студентам пройти стажування в Міністерстві, а потім, за погодженням з очільником Інституту К. Рибариком, запропонував їм працевлаштування на постійній основі в Міністерстві міжнародних відносин, ці випускники завершували навчання екстерном. Таким чином дві третини випускників першого набору вже наприкінці листопада 1992 р. обіймали різні посади в профільному міністерстві, у всіх його структурах. Молоді дипломати активно включилися не лише в професійну працю, а й успішно завершили навчання [4; 5; 6].

Згодом завдяки керівництву Інституту, зокрема К. Рибарику, було розв'язане питання академічної мобільності: студенти брали участь у стажуваннях у дипломатичних інститутах або безпосередньо в міністерствах у зарубіжних країнах і, таким чином, досягли значних успіхів у своєму професійному розвитку. Багато хто з них швидко просувався кар'єрними драбиною, чимало з них обіймали керівні посади як у міністерстві, так і за кордоном. Історичне значення створення Інституту міжнародних відносин 1991 р., що виник завдяки успішній реалізації підготовленого ще в грудні 1990 р. проекту К. Рибарика, полягає в тому, що його автор, професійний дипломат, політик, правник К. Рибарик виношував цю ідею – забезпечити національними дипломатичними кадрами Словаччину, якої ще й на мапі не було як суверенної держави, ще тоді, коли про поділ Чехословаччини взагалі не йшлося. Він

глибоко усвідомив необхідність створення такого освітнього закладу у Словаччині й приклав величезних зусиль, щоб він виник та невдовзі успішно функціонував. Про важливість та складність цього етапу в розвитку дипломатичної освіти в СР її основоположник К. Рибарик зазначає у вступній частині свого проєкту створення Інституту міжнародних відносин в Університеті імені Я. А. Коменського в Братиславі: «Це буде виняткове дослідження саме в тому, що стосується вимог до інтелекту та зусиль його студентів. Нашим кандидатам доведеться зіткнутися з дуже жорсткою колегіальною критикою під час своєї практики, і до них будуть висуватися суворіші вимоги як з боку Федерального міністерства закордонних справ у порівнянні з їхніми чеськими колегами, так і на їхньому робочому місці за кордоном. Оскільки ми становимо лише меншість і на нас позначився відомий історичний розвиток та суспільно-політичні умови, праця наших слухачів буде піддаватися жорсткій та нещадній критиці, але їм доведеться з цим змиритися та витримати таку критику. Такою є доля громадян малих народів, і ми не можемо на це скаржитися. Ми повинні докладати більше зусиль, ніж великі країни, і якщо ми хочемо чогось досягти, ми маємо це заслужити, продемонструвати великі здібності, зусилля та старанність. Тому необхідно буде зробити значний акцент як на загальних професійних навичках та знаннях слухачів, так і на їхньому характері у їхній майбутній освіті» [4; 5; 13]. Сподівання засновника дипломатичної освіти в Словаччині К. Рибарика повністю справилися: випускники Інституту не тільки стали основою для реалізації зовнішньої політики СР на міжнародній арені, забезпечили функціонування її міжнародних дипломатичних служб, а й великою мірою спричинилися до просування СР в європейський простір, інтегрування її в ЄС та НАТО, де посіли важливі посади в межах своєї професійної діяльності.

Оскільки СР не мала власних наукових та професійних кадрів у дипломатичній сфері, для успішного її функціонування залучали фахівців із Дипломатичної академії у Відні, які надавали вагому допомогу, цінні консультації. Окрім того, Інститут став відділом, що спеціалізується на науковій та дослідницькій діяльності у галузі правової компаративістики, міжнародного права та європейських досліджень. А вже 2006 р. Інститут став підрозділом-філіалом кафедри Жана Моне. Тут було організовано низку національних та міжнародних проєктів як освітнього, так і наукового характеру, сьогодні успішно завершено й інші міжнародні проєкти, що фінансуються ЄС, проведено безліч міжнародних конференцій, семінарів тощо. Про успішний організаційний розвиток закладу свідчить той факт, що з 2015 р.

Інститут поступово трансформувався, щоб адаптуватися до потреб, що виникають у зв'язку з практичним застосуванням знань у галузі міжнародних відносин, міжнародного права, і тому був перейменований на Дипломатичну академію Кароля Рибарика, щоб він міг надалі реалізувати післядипломне навчання, орієнтоване на дипломатію та міжнародні відносини [6]. Ключовим завданням Академії є навчання та підготовка фахівців для сфери міжнародних відносин та дипломатії відповідно до Закону № 568/2009 про навчання протягом усього життя [6]. Дипломатична академія Кароля Рибарика сьогодні може пишатися понад 450 випускниками, з-поміж яких низка послів, державних секретарів, членів парламенту ЄС та інших відомих фахівців із різних галузей державного управління, експерти, що працюють у міжнародних організаціях, а також як досвідчені фахівці, що працюють у приватному секторі, тощо. Щорічно академія готує 20–25 майбутніх дипломатичних працівників, більшість з яких найбільше затребуваних МЗС СР [6].

Тому ключове завдання академії – підготовка випускників університетів до міжнародної кар'єри та до керівних посад у міжнародних організаціях, установах ЄС, державній службі та міжнародній торгівлі. Звідси – акцент на вивченні таких галузей, як міжнародні відносини, політологія, міжнародне право та право ЄС, економіка, історія та іноземні мови, які вивчаються впродовж усіх чотирьох семестрів. Освітня програма охоплює дворічне навчання в аспірантурі з теорії та практики міжнародних відносин, де акцент робиться на міждисциплінарних дослідженнях, реалізації теоретичних знань на практиці та багатомовності. Під час навчання студенти отримують академічні, практичні та мовні навички, необхідні для успішної кар'єри в міжнародній сфері. Лекторами є послы або особи, які мають тісний зв'язок з міжнародним середовищем, тому можуть докладно пояснити ситуацію, що відбувається в міжнародній сфері, тобто є практикуючими дипломатичними працівниками. Окрім цього ключового навчального модуля, майбутні дипломати мають можливість здобути знання з актуальних зовнішньополітичних питань та питань функціонування ЄС та міжнародного права, пройти стажування в Міністерстві закордонних та європейських справ Словацької Республіки, узяти участь у численних престижних міжнародних проєктах і отримати навички в управлінні проєктами ЄС. Усі навчальні предмети викладаються іноземними мовами. До прикладу, на першому році навчання (зимовий семестр) майбутні фахівці у сфері міжнародних відносин вивчають такі фахові предмети, як міжнародний та європейський захист прав людини, основи права ЄС, основи правового порядку Словацької Республіки (неюристи), міжнародне право,

міжнародні відносини та світова політика, вступ до дипломатії та дипломатичного протоколу, юридична та дипломатична англійська мова, юридично-дипломатична німецька мова, юридична та дипломатична французька мова; під час літнього семестру вивчають не тільки такі дисципліни, як права людини на практиці, спільна зовнішня політика, сучасні тенденції європейської інтеграції, розвідувальні служби та дипломатія, геополітика центральноєвропейського простору, економічна дипломатія, організація та управління закордонною службою, а й продовжується вивчення вступу до дипломатії та дипломатичного протоколу, ґрунтовно вивчаються юридична та дипломатична англійська мова, юридична та дипломатична німецька мова, юридична та дипломатична французька мова. Як бачимо, на першому курсі навчання охоплює широкий спектр вивчення дисциплін: студенти відвідують курси політології, міжнародних відносин, економіки та міжнародних економічних відносин, новітньої історії, а також міжнародного права та права ЄС. Ці знання створюють необхідну базу для аналізу конкретних тематичних напрямів, формування ключових компетентностей майбутніх дипломатів [6].

Навчальні курси, які вивчаються на другому році в зимовому семестрі, поглиблюють фахову підготовку майбутніх дипломатів, зокрема, це: перемовини в дипломатичній практиці, консульське право та консульська практика, юридична та дипломатична англійська мова, комунікація як інструмент дипломатії, розвиток та гуманітарна допомога, розв'язання конфлікту в регіоні Західних Балкан, сучасні проблеми міжнародного права та інші предмети, а також триває вивчення економічної дипломатії, юридичної та дипломатичної німецької мови, юридичної та дипломатичної французької мови, яке продовжується і в літньому семестрі, що присвячений практичній підготовці до випускних іспитів: студенти відвідують семінар для випускного іспиту з права ЄС, семінар для випускного іспиту з міжнародного права, семінар до випускного іспиту з міжнародних відносин та завершують вивчення юридичної та дипломатичної англійської мови, юридичної та дипломатичної німецької мови, юридичної та дипломатичної французької мови. Таким чином, на другому курсі навчання в академії студенти застосовують свої знання, отримані протягом першого року. Методичні та міждисциплінарні лекції, які читають високопрофесійні викладачі та знані експерти в галузі міжнародних відносин та права, законодавства ЄС, готують студентів до випускних державних іспитів [6].

На відміну від братиславської Академії міжнародних відносин та адаптації

права, факультет політології і міжнародних відносин Університету ім. Матея Бела в м. Банська Бистриця, який був заснований 1995 р., готував фахівців у галузі міжнародних відносин, міжнародної політики і державного управління, для яких це була перша вища освіта. Підготовка дипломатів здійснювалася силами кафедри міжнародних відносин. Навчальна програма була розрахована на п'ять років, дисципліни для студентів читалися іноземними мовами. Щороку зі стін Університету ім. Матея Бела виходило близько 100 дипломованих фахівців у галузі міжнародних відносин [10; 14].

Висновки

Отже, на зорі виникнення словацької державності було створено два спеціальні заклади освіти, які займалися підготовкою дипломатичних кадрів. Це, зокрема, Інститут міжнародних відносин (згодом 2015 р. перейменований на Академію міжнародних відносин та адаптації права (така спрямованість закладу була зумовлена зближенням словацької правової системи з правовою системою Євросоюзу)), який 1991 р. створили на базі правового (юридичного) факультету Університету імені Я. А. Коменського в Братиславі, та факультет політології і міжнародних відносин Університету ім. Матея Бела в м. Банська Бистриця, який був заснований 1995 р., готував фахівців у галузі міжнародних відносин, міжнародної політики і державного управління, для яких це була перша вища освіта. Так було започатковано розвиток дипломатичної освіти. Важливе історичне значення створення цих двох освітніх структур полягає не тільки в тому, що вони забезпечили професійними дипломатичними кадрами молоду суверенну державу, а й те, що її випускники стали основою для реалізації зовнішньої політики СР на міжнародній арені, забезпечили функціонування її міжнародних дипломатичних служб, великою мірою спричинилися до просування СР у європейський простір, інтегрування її в ЄС та НАТО.